

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INNEHÅLLSFÖRTECKNING	1
BAKGRUND	4
Regeringens proposition om kvinnofrid.....	4
Stockholms läns Operation Kvinnofrid.....	4
Handlingsprogram för Stockholms stad.....	4
Älvsjö stadsdelsförvaltnings handlingsplan för kvinnofrid och mot våld i nära relationer	5
Ledning och styrning.....	5
FÖREBYGGANDE OCH UPPSÖKANDE ARBETE	6
INTERN SAMVERKAN OCH ANSVARS- FÖRDELNING	7
Enheten för barn och familj.....	7
Enheten för vuxna	8
Enheten för äldre och funktionsnedsatta.....	8
VAD ÄR KVINNOMISSHANDEL?	10
Definition	10
Fysiska övergrepp	10
Hot om våld eller skada	10
Sexuella övergrepp.....	10
Känslomässiga övergrepp.....	10
Ekonomisk kontroll.....	11
Tecken och symptom på misshandel.....	11
Fysiska skador.....	11
Psykisk ohälsa	11
Missbruk.....	11
Varför slår mannen?.....	12
Varför går kvinnan inte?	12
Normaliseringsprocessen.....	12
Uppbrottsprocessen	13
Barnen och våldet.....	13
Särskilt utsatta grupper.....	14
Tonårsflickor	14
Äldre kvinnor.....	15
Kvinnor med missbruksproblem m.m.	15
Kvinnor med funktionsnedsättning.....	16
Kvinnor med ursprung i andra kulturer.....	16
Flickor/ kvinnor i patriarkala familjer.....	17
Homo- bi- och transsexuella personer.....	18

HANDLÄGGNING, DOKUMENTATION OCH SEKRETESS 19

Vad ska dokumenteras?.....	19
Polisanmälan	19
Offentlighet och sekretess	19
<i>Vem har rätt att ta del av uppgifterna?</i>	20
Avslutat ärende.....	20
Hemlighållande av barnets vistelseort	21

ATT BEMÖTA DEN MISSHANDLADE KVINNAN 21

Det första bemötandet kan vara avgörande.....	21
Att var brottsoffer.....	21
Våga fråga	22
Vinn kvinnans förtroende.....	22
Stöd – ifrågasätt inte.....	22
Barnens situation.....	22
Lämna mannen utanför	23
Tolkbehov	23
Gör en riskbedömning.....	23
Läkarundersökning – rättsintyg	23
Polisanmälan	24

SKYDD FÖR KVINNAN 24

Säkerhetsplanering	24
Skyddat boende.....	24
Besöksförbud	25
Trygghetslarm.....	25
Skyddade personuppgifter.....	26

BARNETS SITUATION 26

Hur påverkas barnen?.....	27
Barnets skydd	28

ATT BEMÖTA DEN MISSHANDLANDE MANNEN..... 29

ÖVRIGA JURIDISKA FRÅGOR..... 30

Bostaden.....	30
Familjerätt	31
<i>Utredning om vårdnad, boende och umgänge</i>	31
<i>Kontaktperson vid umgänge</i>	32
<i>Rättsskydd/ rättshjälp i familjerättsliga frågor</i>	32
Polisanmälan	32
<i>Socialtjänstens möjlighet att göra polisanmälan</i>	32
<i>Varje medborgares skyldighet att förhindra allvarliga våldsbrott genom polisanmälan</i>	33

Kvinnofridsbrott	33
Stöd under förundersökning och rättegång	33
<i>Målsägandebiträde</i>	34
<i>Stödperson</i>	34
Rättsskydd och rättshjälp	34
Skadestånd	35
STÖD OCH INSATSER.....	35
Kvinnan	35
Barnen	36
Mannen.....	36
BILAGOR.....	36
FÖR DEN SOM VILL VETA MER	37
Facklitteratur	37
Skönlitteratur.....	38
Webbadresser	38

BAKGRUND

Regeringens proposition om kvinnofrid

Sveriges regering lade 1997 fram en proposition om kvinnofrid, som omfattade skärpt lagstiftning, krav till statliga myndigheter om förebyggande insatser, åtgärdsprogram och samverkan. Skärpningen av lagstiftningen avsåg bl.a. införande av kvinnofridsbrott i brottsbalken, utvidgad definition av våldtäktsbrott, straffbeläggande av underlåtenhet att anmäla sexualbrott, förbud av köp av sexuella tjänster, skärpning av jämställdhetslagen avseende sexuella trakasserier och skärpt straff för könsstämpning. Socialtjänsten gavs också genom ett tillägg i socialtjänstlagen ett särskilt ansvar för att beakta "att kvinnor som är eller har varit utsatta för våld eller andra övergrepp i hemmet kan vara i behov av stöd och hjälp att förändra sin situation".

Stockholms läns Operation Kvinnofrid

Inom Stockholms län bedrivs samverkansprojektet Operation Kvinnofrid sedan hösten 1996. I projektet ingår olika myndigheter. Ordförande i styrgruppen är landshövdingen. Polisen, Stockholms läns landsting, Kommunförbundet Stockholms län samt Stockholms stad har representanter i styr- och arbetsgruppen.

Operation Kvinnofrid har bl.a. genomfört omfattande informationsinsatser som enligt planerna kommer att fortsätta. Avsikten har varit att synliggöra våldet mot kvinnor och uppmåna utsatta kvinnor respektive personer som har kontakt med dessa att göra något åt situationen. I denna satsning har även ingått utbildning för delar av polis- respektive socialsekreterargruppen. Inom ramen för Operation Kvinnofrid förutsätts medverkande myndigheter utarbeta egna handlingsprogram för arbetet med att uppnå kvinnofrid.

Handlingsprogram för Stockholms stad

Kommunfullmäktige antog 1999 ett handlingsprogram för Operation kvinnofrid inom staden. En översyn och revidering av Stockholms stads program för kvinnofrid ska göras 2010. I handlingsprogrammet angavs följande mål:

- att samarbeta med berörda myndigheter och frivilligorganisationer så att arbetet med kvinnofrid ska kunna bedrivas på bästa möjliga sätt
- att höja kompetensen hos personalen inom prioriterade yrkesgrupper, så att de uppmärksammar kvinnor som är utsatta för våld och också får kunskap om hur de ska agera, vilken hjälp som finns, hur eventuella barn kan stöttas etc.
- att barnens situation i våldsutsatta familjer uppmärksammas och att barnens utsatthet alltid ska beaktas

- att barn ska ha tillgång till adekvat stöd och hjälp av kompetent personal
- att kvinnor som behöver hjälp med skyddat boende och/eller rådgivning och stöd omedelbart ska få det
- att män som misshandlar genomgår behandlingsprogram
- att verka för ett gott samarbete med de frivilligorganisationer som arbetar med stöd åt utsatta kvinnor
- att verka för att en särskild mottagning för våldtagna kvinnor inrättas
- att kvinnofridsperspektivet uppmärksammas i utformningen av den yttre miljön.

Älvsjö stadsdelsförvaltnings handlingsplan för kvinnofrid och mot våld i nära relationer

Länsstyrelsen i Stockholms län genomförde i september 2008, tillsyn av Älvsjö stadsdelsförvaltnings arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Stadsdelsförvaltningen fick en del kritik som åtgärdas genom att denna handlingsplan från 2005 reviderats.

Älvsjö stadsdelsförvaltnings handlingsplan ska ge kunskap samt konkreta råd och anvisningar åt de medarbetare i Älvsjö stadsdelsförvaltning som i sitt arbete möter kvinnor som utsatts för våld från män som de har eller har haft en relation med. Tankarna och förhållningssätten kan även tillämpas när vi kommer i beröring med det våld som kan förekomma i samkönade relationer och mellan vuxna barn och deras föräldrar. Handlingsplanen ska ligga till grund för hur medarbetarna inom stadsdelsförvaltningen ska arbeta med kvinnofridsfrågor.

Ledning och styrning

Stadsdelsnämnden har ett mål som säger att socialtjänsten ska arbeta för kvinnofrid och prioritera stöd till våldsutsatta kvinnor och barn. Enheterna har utifrån nämndens mål formulerat egna åtaganden. Uppföljning av mål och åtaganden sker i stadens ILS-system (Integrerat system för Ledning och styrning av Stadens verksamheter). Uppföljning sker i samband med tertialrapporter och i årsredovisningen.

Arbetet med kvinnofrid styrs av en myndighetsgrupp tillika styrgrupp. Myndighetsgruppen består av verksamhetsområdeschefer och enhetschefer för socialtjänstens myndighetsutövande enheter. En av dessa enhetschefer är också ansvarig för den resursgrupp som tillsattes under våren 2009 och som har representanter från olika verksamheter inom socialtjänsten. Resursgruppen kommer att utökas under hösten 2009 med representanter från utförarverksamheterna. Deltagarna kommer att bli nyckelpersoner för sin verksamhet och få så mycket kunskap om handlingsplanen och kvinnofridsfrågor, att övrig personal kan vända sig till dem i dessa frågor.

FÖREBYGGANDE OCH UPPSÖKANDE ARBETE

Förvaltningen arbetar aktivt med förebyggande och uppsökande insatser för kvinnofrid och mot våld i nära relationer. För att göra detta krävs ökad kunskap och medvetenhet såväl bland stadsdelsförvaltningens egen personal som hos våra samarbetspartners. Som ett led i vidareutvecklingen och implementeringen av denna handlingsplan planeras därför för olika former av utbildnings- och informationsinsatser.

Det lokala brottsförebyggande rådet är ett övergripande forum för att nå ut till lokala samverkanspartners i det förebyggande arbetet. I rådet ingår bl. a. representanter för polisen, bostadsbolagen, fastighetsägarföreningar och stadsdelens olika verksamhetsområden.

Nätverkshuset arbetar med direkt förebyggande insatser riktat till familjer som har olika behov och problem där våld eller risk för framtida våld kan förekomma. Detta sker exempelvis genom nätverksarbete och familjebehandling där även det professionella nätverket ingår.

Förvaltningen bedriver såväl ett direkt som ett mer långsiktigt förebyggande och uppsökande arbete i förskolor och skolor samt inom fritidens verksamheter. Styrgrupp för detta utgör den s.k. RoS-gruppen (Rektorer och Stadsdel i samverkan). Arbetet utgår utifrån ett värdegrunds- och jämställdhetsarbete som bl.a. syftar till att alla barn och ungdomar ska få förståelse för alla människors lika värde och att man ska bemöta varandra med respekt. Värdegrundsarbetet handlar också om att motverka traditionella och stereotypa könsmönster och könsroller samt att flickor och pojkar får lika stort inflytande över och utrymme i verksamheten. Förskola och skolan omfattas av den nya diskrimineringslagstiftningen och ska årligen upprätta likabehandlingsplaner.

Som exempel på förskolans och skolans viktiga roll framhålls här vikten av att alla vuxna i verksamheten aktivt motverkar all form av mobbing. De vuxna måste också ta ansvar för att inga flickor utsätts för kränkande tillmälen och könsord från något annat barn/elev. Detta för att förebygga att pojkar omedvetet utvecklar en attityd att flickor/kvinnor är underordnade och att det är acceptabelt att förnedra eller använda verbalt våld mot dem. På samma sätt förebyggs att flickor kan få uppfattningen att det är normalt och tillåtet för pojkar att kränka dem. Det är också viktigt att vuxna i skolan tar ansvar för att flickor i skolan inte används som eller behöver ta rollen som "dämpare" för att pojkar som kan uppfattas som stökiga ska samarbeta. På så sätt kan skolan motverka att flickor omedvetet kan präglas till att de har ett ansvar för att hålla pojkar lugna, snälla och villiga att samarbeta.

Vid möten med externa utförare kommer förvaltningen att informera om arbetet med stöd till våldsutsatta kvinnor.

Äldre informeras vid behov om det stöd våldsutsatta kvinnor kan få i samband med det arbete som bedrivs med förebyggande hembesök för personer över 75 år och av anhörigkonsulenten.

Förvaltningen arbetar för en trygg och säker stadsmiljö vilket också gagnar kvinnofridsarbetet. Det kan handla om att genomföra trygghetsvandringar, förbättra belysning i utomhusmiljön m.m.

Allmänheten ska informeras om handlingsplanen och kvinnofridsfrågor dels genom en broschyr som ska finnas tillgänglig hos varje verksamhet inom stadsdelsförvaltningen samt vid Medborgarkontoret, dels genom stadsdelsförvaltningens hemsida. Ambitionen är att broschyren ska finnas på flera olika språk.

INTERN SAMVERKAN OCH ANSVARSFÖRDELNING

En kvinna som söker akut hjälp på stadsdelsförvaltningen ska, om hon har barn, alltid få en handläggare på enheten för barn och familj. Nätverkshuset kan också snabbt erbjuda samtal och stödinsatser.

En vuxen kvinna utan barn får en handläggare på enheten för vuxna.

En äldre eller funktionsnedsatt person som är utsatt för våld ska söka hjälp hos enheten för äldre och funktionsnedsatta.

All personal som stöter på personer som möts av våld i nära relationer ska se till att denne får kontakt med någon av ovanstående enheter. Vidare ansvarar alla för att uppmärksamma det behov av hjälp som kan finnas för HBT-personer (Homo- Bi- och Transsexuella).

Enheten för barn och familj

Enheten för barn och familj har ansvar för att våldsutsatta kvinnor som har barn får stöd och adekvata insatser. Enheten ansvarar för att utreda och ge stöd till barn i utsatta situationer och vid behov erbjuda skyddat boende samt hjälpa föräldrarna att få stöd för egen del. Om förövaren är far till barnen, eller har annan nära relation till dem, kan även han erbjudas stöd och insatser. Om kvinnan inte tar emot hjälp och barnet behöver skyddas måste barnets skyddsaspekt beaktas.

För barnen finns olika insatser beroende på deras ålder och behov. Om barnen bevittnat våld och/eller själva utsatts för våld utreds detta och dokumenteras. Information om möjlighet till brottskadeersättning ges och ställning till om polisanmälan ska

göras eller ej tas. Bedömning av när och hur umgänge mellan barn och förövare ska ske görs och medför ofta svårigheter, exempelvis om kvinnan nekar mannen att träffa barnet och han anmäler henne för egenmäktighet med barn. Mycket arbete bör läggas ned på att förmå honom att avvakta med att ta ställning till eventuella rättsliga processer.

Kvinnan och barnen får alltid egna akter. Vårdnadshavarna har i regel rätt att ta del av barnets/barnens akt.

Enheten för vuxna

Enheten för vuxna handlägger ärenden om försörjningsstöd, missbruk och annan social problematik. Enheten kommer i sitt arbete i kontakt med våldsutsatta kvinnor och har nära samarbete med andra enheter såsom enheten för barn och familj och enheten för äldre och funktionsnedsatta.

Vid en första kontakt med enheten för vuxna, försörjningsstöd, görs en omfattande ekonomisk utredning. Den kan initialt vara mindre omfattande i ett akut skeende för en våldsutsatt kvinna. En generösare handläggning tillämpas ibland då det kan uppkomma kostnader som har anknytning till akut situation. Det kan till exempel vara ekonomiskt bistånd till eftersändning av post eller ökade telefonkostnader. I de fall kvinnan måste flytta kan boendekostnaden prövas om inte bedömning görs att kvinnan behöver skyddat boende. Särskild hänsyn tas till barnen. I de fall kvinnan är gift/sambo med den misshandlande mannen, prövas hennes ekonomi för sig.

Enheten för vuxna ansvarar för att ge våldsutsatta kvinnor skydd, stöd och hjälp. Vid behov erbjuds placering i skyddat boende. Missbrukande, våldsutsatta kvinnor är en mycket utsatt grupp. Enheten ansvarar för att erbjuda dessa kvinnor behandling för sitt missbruk samt vid behov boende i en miljö med enbart kvinnor. Stödet kan även omfatta bearbetning av det våld som kvinnorna utsatts för. Är både förövaren och den våldsutsatta kvinnan aktuella på enheten ska de ha olika handläggare. Den våldsutövande mannen ska erbjudas stöd för sin våldsproblematik.

Enheten ansvarar för att erbjuda personer över 20 år som utsatts för hedersrelaterat våld, stöd och hjälp och vid behov skyddat ett boende där det finns kunskaper om hedersrelaterat våld.

Enheten för äldre och funktionsnedsatta

Enheten ansvarar för att utifrån lagstiftning och politiska mål utreda, bedöma och fatta beslut enligt Socialtjänstlagen (SoL) och Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS). Enhetens arbete riktar sig till personer över 65 år som ansöker om insatser inom äldreomsorgen, personer under 65 år som p.g.a. sin

funktionsnedsättning ansöker om bistånd samt personer under 65 år som ansöker om insatser inom socialpsykiatri.

Sjukdom, funktionsnedsättning och ensamhet i kombination med åldersfaktorer - barn eller personer med hög ålder - kan öka risken för utsatthet och därmed faran för förekomsten av våld.

Våld och övergrepp är svårare att upptäcka hos äldre personer, hos barn och hos vuxna personer med funktionsnedsättning som behöver hjälp i sin omvårdnad eftersom uppkomsten av skador kan relateras till omvårdnadssituationer.

Våld kan drabba kvinnor med alla typer av funktionsnedsättning, men utvecklingsstörda kvinnor och kvinnor med psykiska funktionsnedsättningar löper särskilt stor risk för att utsättas för våld.

Det kan vara svårt för omgivningen att förstå vad som hänt när det finns kommunikationssvårigheter i form av demenssjukdom, afasi eller utvecklingsstörning. Biståndsbedömarna ska därför vara särskilt uppmärksamma vid förekomsten av yttre skador såsom blåmärken, skrubbsår och benbrott eller andra tecken som kan tyda på övergrepp. Våldutsatta kvinnor mår sämre både fysiskt och psykiskt än kvinnor som inte varit utsatta för våld och detta kan orsaka ökad användning av sömnmedicin och lugnande medel.

Den som utsätter någon för våld kan vara make, barn, annan närstående eller vårdpersonal. Våldet kan vara fysiskt våld, hot om fysiskt våld, psykiskt våld, ekonomiskt utnyttjande, sexuellt utnyttjande eller försummelse av vård.

Biståndsbedömaren som bevittnar våld eller misstänker att våld uppkommer i aktuellt ärende ska hantera ärendet enligt gällande handlingsplan. Under utredningen ska särskild hänsyn tas till barnperspektivet samt om det finns ett omedelbart behov av placering i annat boende.

Vid behov handläggs ärendet i nära samarbete med enheten för vuxna eller med enheten för barn och familj. För att skapa trygghet och kontinuitet för den drabbade personen lämnas ärendet inte över till annan enhet utan samarbetet sker på konsultativ basis.

VAD ÄR KVINNOMISSHANDEL?

Definition

Kvinnomisshandel definieras som ett mönster av övergrepp från en man mot en kvinna. Övergreppen kan vara fysiska, sexuella, psykiska, sociala och ekonomiska. Våldet är nästan alltid medvetet och planerat, sällan okontrollerat och oavsiktligt. Systematiskt våld förekommer även i andra nära relationer.

Fysiska övergrepp

Fysiska övergrepp kan innefatta att mannen exempelvis river, biter, bränner, skakar eller knuffar kvinnan. Han kan också utdela örfilar, knytnävsslag, sparkar och stryp-tag. Ibland förekommer det att mannen använder tillhyggen eller vapen mot kvinnan.

Hot om våld eller skada

Mannen kan hota att döda, skada eller bruka våld direkt mot kvinnan eller mot någon annan person som är viktig för henne. Mannen kan också hota med att begå självmord, hota att lämna kvinnan eller hota att anmäla henne till sociala myndigheter. Om mannen blir polisanmäld kan han försöka att hota eller blidka henne till att ta tillbaka sin anmälan.

I en relation där våld förekommer behöver orden i sig inte vara hotfulla. Det är snarare sättet de sägs på eller mannens gester som kan upplevas som hotande genom att de påminner om vad kvinnan får och inte får göra. Att bara betrakta kvinnan på ett visst sätt kan vara förspelet till en våldsattack.

Sexuella övergrepp

Sexuella övergrepp omfattar en rad olika handlingar. Att fysiskt eller genom hot tvinga sig till samlag eller andra former av sexuella handlingar är några exempel, likaså misshandel i samband med samlag. Andra exempel är utövat tvång på kvinnan att se på pornografi eller till att utföra sexuella aktiviteter inför andra. Sexuella övergrepp i samband med misshandel är vanligt förekommande. Sådana övergrepp upplevs ofta av kvinnan som djupt kränkande och därmed svåra att tala om.

Känslomässiga övergrepp

De känslomässiga övergreppen kan bestå av olika systematiska verbala angrepp, exempelvis kränkande, nedsättande och förnedrande ord om kvinnan. Genom att uttala sig negativt om kvinnans utseende och sätt att vara, om hennes familj och vänner och om hennes värde som person kan mannen få kvinnan att känna sig underlägsen. Kvinnan kan på detta sätt komma att bära skuld även för mannens negativa värderingar om henne. Mannen kan också hota att skada eller att föra bort barnen. Han kan även få kvinnan att känna skräck genom att förstöra hennes ägodelar eller genom att vara våldsam mot t.ex. husdjur.

Extrem svartsjuka och isolering av kvinnan räknas till de känslomässiga övergreppen. Mannen kan kontrollera kvinnans aktiviteter och kontakt med andra människor genom att ständigt vara nära henne, ta ifrån henne nycklar hem/till bilen eller kontrollera samtalen i hennes mobiltelefon.

Ekonomisk kontroll

Män kan utöva ekonomiskt förtryck mot kvinnan genom att hindra henne från att utbilda sig eller arbeta. Män kan också tvinga kvinnan att försörja hela familjen. Ekonomiskt förtryck kan också handla om att mannen tar ifrån kvinnan pengar, håller henne omedveten om eller utan tillgång till familjens inkomster.

Tecken och symptom på misshandel

De fysiska och/eller psykiska konsekvenserna av våldet syns inte alltid och skadeorsaken är inte heller alltid uppenbar.

Fysiska skador

Så gott som alla typer av fysiska skador kan uppstå genom misshandel. Vanliga ställen för skador är huvudet, ansiktet, nacken eller områden som döljs av kläder såsom bröst, bröstorg och bål. Skador kring ögon och öron (hörsel), mjukdelsskador och frakturer förekommer också. Tecken på partnerrelaterat våld kan vara att skador finns på flera ställen på kroppen. Det är också vanligt att nya och gamla skador förekommer samtidigt eller att kvinnans förklaring till skadan inte stämmer med skadans utseende.

Andra symptom som kan tyda på misshandel är värk och smärta, sömn- och ätstörningar, yrsel och andra psykosomatiska symptom, gynekologiska besvär, skador vid graviditet samt missfall.

Psykisk ohälsa

Depression och ångest är vanliga reaktioner på misshandel. Våldsutsatta kvinnor löper större risk för att begå självmord jämfört med genomsnittet av kvinnor. Många av kvinnorna uppvisar tecken på akut traumatisk stress eller på posttraumatiskt stressyndrom. Detta karakteriseras av ett ständigt återupplevande av händelsen samt känslomässig avtrubbning och tillbakadragande.

Missbruk

Hög konsumtion eller missbruk av alkohol och/eller droger kan vara ett sätt för en misshandlad kvinna att försöka hantera sin situation. Det är viktigt att man ser detta som en möjlig bakgrundsfaktor till missbruk hos kvinnan i en parrelation.

Varför slår mannen?

Det finns olika teorier om våldets orsaker och mekanismer. Numera söks förklaringarna till våldet ofta i samspelet mellan personliga, situationsbetingade samt sociala och kulturella faktorer.

En förklaring till männens våld i nära relationer är att män historiskt har tagit för givet att de är överordnade kvinnan just på grund av att de är män. Alla de stora religionerna har också beskrivit kvinnan som underordnad mannen. Om män fråntas den makt som de anser sig ha rätt till, kan vissa av dem ta till våld för att försöka få tillbaka makten eller för att söka lösa svårigheterna i relationen.

Om mannens omgivning har en tillåtande inställning till att använda våld ökar risken för att kvinnan ska bli utsatt. Andra förklaringar till våld kan hämtas från den individuella sfären, t.ex. att mannen är utsatt för omständigheter som sätter hans normala spärrar mot att använda våld ur funktion. Andra faktorer som ökar risken för manlig våldsanvändning är stress, alkoholpåverkan, brist på sömn, vila och näring.

Förekomst av våld i familjen under uppväxten ökar risken för att mannen som vuxen kan börja utöva våld. Faktorer som är förknippade med andra livshändelser kan i vissa fall medföra ökad risk för våld, t.ex. vid graviditet, problem med barnen eller arbetslöshet.

Varför går kvinnan inte?

Det finns kvinnor som går vid första slaget men ofta lever kvinnan med mannens hot och våld under lång tid. För en utomstående kan det vara svårt att förstå varför en kvinna väljer att stanna kvar i en entydigt destruktiv relation. Kännedom om hur våldet ofta börjar och hur det utvecklas – den s.k. normaliseringsprocessen – bidrar till förståelse för det som sker.

Normaliseringsprocessen

Det är viktigt att minnas att en relation börjar i förälskelse, inte i våld. När våldet kommer in i relationen byts ömsesidigheten ut mot kontroll och maktutövning. Mannen börjar då att kränka och isolera kvinnan eller på annat sätt att bryta ned henne psykiskt. På detta sätt hindras hon från att upprätthålla en positiv självbild. Efter en tid kan kvinnan införliva mannens verklighetsuppfattning och göra den till sin egen. När det psykiska våldet byts mot fysiskt våld kan detta av båda upplevas som berättigat och förståeligt – eftersom kvinnan känner sig så oduglig är det inte konstigt om han måste slå henne.

Parallellt med att kvinnans självförtroende gradvis bryts ned och våld upplevs som något normalt, isoleras kvinnan alltmer. Mannen kräver i detta läge kontroll över det sociala umgänget, kontrollerar kvinnans telefonsamtal, hotar med repressalier om

hon inte kommer i tid osv. Ju mer isolerad kvinnan blir, desto lättare kan misshandeln döljas – ingen ser och ingen kan hjälpa.

Det är vanligt att både mannen och kvinnan förnekar eller förminskar misshandeln. Genom att förringa allvaret i det som sker slipper kvinnan smärtan i att erkänna att hon behandlas illa. Hon hyser ett hopp om att mannen ska förändras. Genom att mannen förnekar och bagatelliserar misshandeln samt lägger över skulden på kvinnan behöver han inte ta ansvar för sina handlingar.

Efter en fysisk misshandel följer ofta en lugn period i relationen. Paret försonas och kan åter uppleva den kärlek som kanske finns kvar vid sidan av den förtvivlan och smärta som misshandeln väckte. Denna växling mellan värme och våld skapar komplexa och traumatiska band mellan kvinnan och mannen vilket gör det mycket svårare för kvinnan att bryta upp. Om kvinnan inte har någon i sin omgivning som är beredd att lyssna på hennes upplevelser och tro på henne befästs normaliseringsprocessen ytterligare.

Uppbrottsprocessen

Misshandel inom en nära relation skiljer sig väsentligt från andra våldsbrott genom att parterna är känslomässigt beroende av varandra. De har ofta också gemensamt boende och ekonomi, gemensamma barn, delad livshistoria och tankar på en gemensam framtid. Ett uppbrott kan vara mycket komplicerat. Många försök kan krävas innan uppbrottet genomförs.

Genom barnen binds paret fortfarande till varandra även om kvinnan har lämnat mannen. För en del kvinnor är omsorgen om barnen en viktig orsak till att lämna mannen, för andra en bevekelsegrund till att stanna kvar. En del kvinnor lämnar inte mannen av rädsla för att våldet ska förvärras om hon lämnar honom. Andra kvinnor kan stanna för att de tror att mannen inte klarar av sitt liv utan henne. Kvinnan kan hysa många dubbla känslor för mannen. Efter försoning med mannen hyser hon åter hopp om att förhållandet ska bli bättre. Känslor av skam och skuld kan också bidra till att kvinnan stannar kvar i relationen.

I uppbrottsprocessen är risken som störst för att kvinnan kan utsättas för allvarligt, ibland t.o.m. dödligt våld.

Barnen och våldet

När våld utövas mot en kvinna drabbas även närstående, och framför allt i förekommande fall barnen. Om en kvinna misshandlas är risken stor att även barnen kan bli utsatta för våld. Även om barnen inte handgripligen blir utsatta för våld är de ändå offer för våldet, i egenskap av vittnen. Tio procent av alla barn beräknas på något sätt ha erfarenheter av våld i hemmet.

Att ett barn tvingas bevittna (se eller höra) våld i sin närmiljö eller leva i en miljö där våld och hot om våld ofta förekommer räknas till sådana situationer där barn far psykiskt illa.

Barn som växer upp med våld i hemmet lever i en oförutsägbar tillvaro. Våldet är oberäkneligt och skrämmande. Somliga barn får svårt att lämna mor och syskon av rädsla för att bli utsatta av våldsverkaren. Barnen tar också ofta på sig skulden för vad som händer i familjen och försöker hitta strategier för att våldet inte ska upprepas, exempelvis genom att anpassa sitt beteende helt efter mannens uttalade och outtalade krav.

Den tystnad som ofta råder inom familjen om vad som händer gör att barnet får bära sin tankar inom sig och själv försöka bemästra sina känslor. Vissa barn förnekar verkligheten genom att fantisera eller ljuga om den, andra kan börja använda droger och/eller gå i självmordstankar.

Många barn i misshandelsfamiljer känner sig ensamma och utsatta. De har oftast ingen att tala med, varken inom eller utanför familjen. Ibland kan de få erfara att andra vuxna vet hur det är i familjen men att ingen gör något för att förändra situationen.

Det ständiga hotet om nytt våld kan göra barnen iakttagande och misstänksamma. Många får svårigheter att skapa goda och tillitsfulla relationer. De påfrestande uppväxtvillkoren kan medföra att barnen får en särställning bland kamraterna, betraktas som avvikande, blir mobbade eller börjar själva att mobba andra.

Barn som varit utsatta för våld i hemmet kan som tonåringar i högre grad än andra bli utsatta för andra sorters våld. Många av dem utövar även själva våld i olika former under uppväxten. Det är inte ovanligt att de som vuxna också blir offer för, eller utövare av våld i nära relationer.

Särskilt utsatta grupper

Tonårsflickor

Tonårsflickor kan vara utsatta för övergrepp exempelvis i miljöer där alkohol och droger förekommer eller i sammanhang där flickor och pojkar söker sin sexuella identitet. Tonårsflickor kan också utsättas för vuxna mäns hot och övergrepp.

Det är i detta sammanhang viktigt att ungdomar i skolan och i hemmen får lära sig att det aldrig är acceptabelt att förödmjuka, kontrollera, trakassera eller hota någon annan, och att flickor som utsätts för detta aldrig ska behöva acceptera det.

Äldre kvinnor

Hög ålder i kombination med sjukdom, funktionsnedsättning och ensamhet ökar den äldre kvinnans beroende av hjälp. När beroendet ökar, så ökar också risken för våld och övergrepp inte bara från närstående utan även från personal.

Våldet mot äldre kvinnor kan ha samma former som våldet mot de yngre, men det kan också utövas i form av försummelse och vanvård. Kvinnan kanske inte får hjälp med hygien, hon ges otillräcklig föda, fel medicin, berövas tillgång till telefon etc.

Våld och övergrepp mot äldre kan vara svårt att diagnostisera. Eftersom skador uppstår lättare hos äldre kan t.ex. blåmärken eller benbrott tolkas som åldersrelaterade istället för som ett resultat av våld. Det kan också vara svårt för omgivningen att förstå vad som hänt när demens eller afasi gör det svårt för kvinnan att berätta om hur hon har det.

När en äldre kvinna utsätts för våld i hemmet är det ofta en make eller vuxen son som är förövare. Särskilt i riskzonen för våld är ensamma och isolerade kvinnor som bor tillsammans med ett vuxet barn med sociala och/eller psykiska problem. En annan riskgrupp finns bland äldre par där mannen börjar svikta psykiskt.

De äldre kvinnor som är utsatta för våld och övergrepp mår sämre både fysiskt och psykiskt än de kvinnor i samma åldersgrupp som inte varit utsatta för övergrepp. De våldsutsatta kvinnorna använder mer mediciner som sömnmedicin och lugnande medel.

Kvinnor med missbruksproblem m.m.

Det är vanligt att socialt utsatta, missbrukande kvinnor utsätts för våld och trakasserier. Det kan vara svårt att avgöra om en kvinna missbrukar för att hon är misshandelsoffer eller om det är missbruket som utgör det primära problemet. Frågor om alkohol- och drogvanor bör därför ställas till misshandlade kvinnor och frågor om misshandel till de kvinnor som har missbruksproblem eller andra sociala problem.

Den missbrukande kvinnan kan utsättas för våld av manliga missbrukare, som hon ser som försörjare därför att han ger henne alkohol eller droger eller låter henne bo hos honom. Den prostituerade missbrukande kvinnan kan bli misshandlad av sin hallick, som hon samtidigt uppfattar som sin beskyddare gentemot sexköparna. Dessa beroendeförhållanden gör att kvinnan får svårt att freda sig mot misshandeln.

Missbrukande kvinnor anser också ofta att de får "skylla sig själva" för att de blir misshandlade. De kan därför ofta ha svårt att berätta om vad de är utsatta för. Om kvinnan bestämmer sig för att tala om misshandeln är det viktigt att göra klart för henne att hon har en självklar rätt till sin egen kropp och att hon inte behöver acceptera övergrepp.

Att de missbrukande kvinnorna hos polis, på sjukhus eller hos socialtjänsten bemöts som just missbrukare kan göra att misshandeln förblir dold eller bagatelliserad av kvinnan själv och att den inte uppmärksammas av vårdinstanser och myndigheter.

Kvinnor med funktionsnedsättning

Den som har en funktionsnedsättning är ofta beroende av hjälp från andra människor för att klara den dagliga tillvaron. Kvinnor med fysisk eller psykisk funktionsnedsättning har ofta en svag ekonomi och mindre anknytning till arbetsmarknaden än andra kvinnor. En funktionsnedsatt kvinna riskerar därmed att bli både praktiskt och ekonomiskt beroende av sin partner, vilket gör henne extra utsatt om mannen utövar våld mot henne.

Våldet kan rikta sig direkt mot funktionsnedsättningen. Mannen kan exempelvis anklaga henne för att vara ful och dum eller mindre värd som kvinna på grund av funktionsnedsättningen. Han kan vägra att ge henne viktig medicin, sätta krokben för den synskadade eller slå mot ställen där kvinnan redan har ont.

Våld drabbar kvinnor med alla typer av funktionsnedsättning, men utvecklingsstörda kvinnor och kvinnor med psykisk funktionsnedsättning löper särskilt stor risk att utsättas för våld.

Ju mer omfattande funktionsnedsättning kvinnan har desto större blir hennes beroende. En kvinna med kommunikationshandikapp kan vara helt beroende av en annan person, t.ex. sin partner, för att göra sig förstådd. Om den personen är den som misshandlar henne har hon små möjligheter att tala om för omgivningen vad som händer. Kvinnor med funktionsnedsättning är också ofta rädda för att bli ensamma och isolerade. Den rädslan kan göra att de har särskilt svårt för att lämna ett destruktivt förhållande.

Arbete med frågan om våld mot funktionsnedsatta kvinnor pågår inom flera olika handikapporganisationer, t.ex. RSMH (Riksförbundet för Social och Mental Hälsa). ROKS (Riksorganisationen för kvinnojourer i Sverige) ordnar sommarläger för kvinnor med funktionsnedsättning och för frivilligarbetare på jourerna. Syftet med detta är att utbyta erfarenheter och kunskaper om funktionsnedsattas särskilda problematik.

Funktionsnedsatta kvinnor löper även risk att utsättas för våld från medboende och från personal.

Kvinnor med ursprung i andra kulturer

Kvinnor med annan etnisk eller kulturell bakgrund som utsätts för misshandel av sina män, kan vara mer sårbara och isolerade än etniskt svenska kvinnor. De kan ha dåliga kunskaper i svenska och om sina rättigheter och möjligheter att få hjälp. Vissa kvinnor har svårt att bryta upp från äktenskapet, eftersom de kan riskera att bli isole-

rade eller utstötta ur en gemenskap. För andra kvinnor är det inte alls självklart att vilja bo på egen hand och försörja sig själv.

Unga kvinnor som växer upp i Sverige, med föräldrar som kommer från en bakgrund med andra traditioner, synsätt på familjerelationer och könsroller kan hamna i kulturkonflikter. Rädslan för att familjebanden ska upplösas och flickan bete sig på ett sätt som inte accepteras av släkten kan göra att flickan övervakas extra noga. Kontrollen kan övergå i öppna konflikter där bruk av våld och andra övergrepp i vissa fall kan förekomma.

Tidigare var en särskilt utsatt grupp de kvinnor som kommit till Sverige för att leva med sin man och där mannen i den nya kulturen misshandlat henne. Dessa kvinnor riskerade tidigare att inte få stanna i landet om de bröt upp från mannen inom en viss tid från det att hon anlände till Sverige. Efter en ändring i utlänningslagen kan en kvinna numera beviljas fortsatt uppehållstillstånd trots att hon inte har någon anknytning till landet, om hon eller hennes barn utsatts för våld eller allvarlig kränkning av frihet eller frid.

Flickor/ kvinnor i patriarkala familjer

I vissa familjer gäller fortfarande ett hederstänkande och ett starkt patriarkalt familjemönster. Fenomenen härrör främst från traditioner och är inte kopplade till någon särskild religion. Detta kan förekomma i såväl kristna som i muslimska familjer. I dessa starkt patriarkala familjer är fadern familjens tydliga överhuvud. Tillsammans med manliga släktingar ansvarar han för kontrollen av kvinnornas sexualitet. Sex utanför äktenskapen anses oacceptabelt och faderns uppgift är att se till att döttrarnas oskuld bevaras tills de är gifta. Misslyckas fadern med detta skadas hans och familjens heder.

Döttrarna befinner sig längst ned i familjehierarkin, vilket bland annat yttrar sig i inskränkningar i deras rörelsefrihet, umgänge, klädsel och vad de får göra. Kontrollen hårdnar vanligtvis när flickorna kommer i pubertetsåldern. Om flickan inte finner sig i vad familjen föreskriver, kan hon utsättas för fysiskt våld och under särskilda omständigheter bli bragt om livet av familjemedlemmar eller släktingar.

Flickor som lever i en för dem outhärdlig situation väljer att rymma eller söka hjälp utifrån, t.ex. när de står inför att bli bortgifta med någon som de inte själva valt. Att vända sig till någon utomstående för att få hjälp innebär ett stort steg för flickan. Hon känner det som ett svek mot familjen och det kan dessutom medföra risk för repressalier. Den som vill hjälpa dessa flickor och unga kvinnor kan behöva göra särskilda överväganden om t.ex. skydd, eftersom flickan kan vara hotad till livet av både nära och mer avlägsna släktingar.

Mer kunskap och råd i ärenden som rör hedersrelaterat hot och våld kan fås från frivilligorganisationen Kvinnors nätverk.

Homo- bi- och transsexuella personer

Våld i samkönade relationer är lika vanligt som i heterosexuella förhållanden och våldets mekanismer och uttryck är desamma. Vissa skillnader finns dock, som handlar om att omgivningen värderar det heterosexuella förhållandet högre. De homo- bi- eller transsexuella personer som inte vågar leva öppet med sin läggning får det ännu svårare om de utsätts för våld i den relation som de försöker att hålla hemlig. Den som misshandlar kan känna till att den andre inte vågar söka hjälp av rädsla att berätta om sin sexuella läggning och kan därmed använda hot om avslöjande som ett sätt att kontrollera partnern.

En annan komplicerande faktor för personer som lever i samkönade relationer är att man kanske inte får samma förståelse från omgivningen som när en kvinna blir slagen av en man.

En grupp som särskilt måste uppmärksammas är ungdomar som på grund av sin sexuella läggning utsätts för hedersrelaterat våld. I rapporten "Hedersrelaterat våld mot ungdomar på grund av sexuell läggning" (utgiven 2004 av Länsstyrelsen i Skåne län) beskrivs att dessa familjer/släkter har en heteronormativ hederskodex, som kräver våld för att återföra medlemmarna till denna, eller för att exkludera dem. De vuxna använder här sin makt till att pressa sina barn till att agera enligt den fastställda normen. Makten utövas av både män och kvinnor, och den riktas mot både pojkar och flickor. Det handlar alltså inte enbart om fäder eller manliga släktingar som utövar våld mot sina döttrar. Kvinnor kan vara förövare och pojkar kan vara offer. I dessa familje-/släktsystem är rollerna dock ofta sådana att det är mannen som utövar våldet.

De ungdomar som är utsatta för hedersrelaterat våld på grund av sexuell läggning är mer utsatta ju fler faktorer som samverkar. En faktor som påverkar graden av utsatthet är antalet förövare i slakten/gemenskapen. En annan faktor är den sociala förankringen. Med en god förståelse för samhällets lagar och regler är det lättare att söka stöd utanför familjen. Konstateras kan i detta sammanhang att ju mer individen står utanför sitt sammanhang socialt och samhälleligt desto mer blir man beroende av sin familj/släkt. Dessa ungdomar är därmed mycket svårt utsatta och vet inte hur de kan finna stöd och hjälp. Av rapporten framgår att råd, stöd och åtgärder riktade till denna grupp inte bara är bristfälliga utan i många fall helt saknas.

HANDLÄGGNING, DOKUMENTATION OCH SEKRETESS

Ärenden med familjevåld hanteras enligt de principer för handläggning som framgår av stadens riktlinjer "Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten". När våld eller hot om våld förekommit i familjen kan särskild omsorg behöva ägnas åt dokumentationen, så att inte journalanteckningar och annat bidrar till att ytterligare våld utlöses.

Vad ska dokumenteras?

Om ett ärende inte enbart är av rådgivande karaktär utan leder till beslut måste alltid dokumentation föras. Den som handlägger ett ärende får inte låta bli att föra anteckningar om klienten, t.ex. i syfte att skydda denne. Det som är av verklig betydelse för ställningstagandet i det enskilda fallet ska dokumenteras.

Av dokumentationen ska bland annat framgå vad den enskilde ansökt om, på vilket sätt utredningen gjorts, vilka åtgärder som vidtagits, vilka bedömningar som har legat till grund för åtgärderna samt vilka beslut som fattas. Det är viktigt att kvinnan får en egen akt.

Polisanmälan

I ärenden där det finns misstanke om att barn har blivit utsatt för våld ska **alltid** en polisanmälan göras. En speciell blankett för polisanmälan finns på www.sos.se (blanketter, polisanmälan).

Offentlighet och sekretess

Offentlighets- och sekretesslagen 12 kap 3 § 1p, stadgar att man kan vägra att lämna ut allmän handling (barnets adress) till vårdnadshavaren om barnet kan skadas allvarligt fysiskt eller psykiskt om uppgiften lämnas ut. Det ska vara till "betydande men", vilket innebär att det inte räcker med en allmän oro för vad vårdnadshavaren ska göra eller säga till barnet. Om mannen/barnets far/vårdnadshavaren tidigare har varit hotfull, uttalat allvarliga hot, slagit barnet eller dylikt, kan det föranleda ett sådant beslut om fadern begär att få ut adressen. Beslut om avslag ska åtföljas av besvärshänvisning.

I föräldrabalken 6 kap 2a §, 2st framgår att:

Vid bedömning av vad som är bäst för barnet ska det fästas avseende vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Risken för att barnet utsätts

för övergrepp, olovligen förs bort eller annars far illa ska beaktas. Hänsyn ska tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

Enligt förarbetena och enligt svensk rätt behöver det inte vara ställt utom rimligt tvivel att barnet kommer att fara illa – det räcker med att visa att det finns konkreta omständigheter som talar för att det finns en risk för att barnet kommer att fara illa.

Vem har rätt att ta del av uppgifterna?

Huvudregeln när det gäller sekretess inom socialtjänsten är att uppgifter får lämnas ut bara man är helt säker på att det inte medför skada för den enskilde. Normalt har därför utomstående inte rätt att ta del av uppgifter om en enskild person. Om den enskilde går med på att uppgifterna lämnas ut får det dock nästan alltid ske. Socialtjänsten kan inte vägra att lämna ut uppgifter när den enskilde gett sitt samtycke till utlämnande.

För ett ärende som inte är avslutat utan fortfarande pågår är huvudregeln att parterna har rätt att ta del av allt material i ärendet. Part kan endast nekas insyn om det är av särskild vikt ur allmänt eller enskilt intresse att uppgiften inte röjs. Part i detta sammanhang är den som har rätt att överklaga beslutet.

Vid utredningar med anledning av oro för att barn ska fara illa (11 kap 1 och 2 §§ socialtjänstlagen) är det endast vårdnadshavaren som är part och har rätt att ta del av uppgifterna.

Vid familjerättsliga utredningar betraktas båda föräldrarna som parter med rätt att ta del av allt material i utredningen. Om det finns skäl att inte lämna ut en uppgift till någon av parterna måste socialtjänsten besluta att sekretessbelägga den uppgiften enligt 10 kap 3 § offentlighets- och sekretesslagen.

Om ett hushåll söker ekonomiskt bistånd har både mannen och kvinnan normalt rätt att ta del av alla uppgifter i ärendet. Om en kvinna däremot söker ekonomiskt bistånd för sig och sina barn bör mannen inte kunna anses som part i ärendet, eftersom han inte har möjlighet att överklaga beslutet. Däremot kan han i egenskap av vårdnadshavare ha rätt att ta del av de uppgifter som rör barnen.

Avslutat ärende

Om olika medlemmar av samma familj lämnat uppgifter om sina förhållanden och de tagits in i en gemensam journal, så får varje vuxen familjemedlem enbart ta del av de uppgifter som rör dem själva. För att ta del av övriga familjemedlemmars uppgifter krävs samtycke från den som uppgifterna gäller.

Vårdnadshavare har normalt rätt att ta del av sådana uppgifter som rör barnet i det avslutade ärendet.

Hemlighållande av barnets vistelseort

Huvudregeln är att en vårdnadshavare har rätt att få reda på sitt barns adress. En vårdnadshavare kan dock i undantagsfall nekas att ta del av dessa uppgifter, exempelvis om barnet har omhändertagits eller vårdas med stöd av lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) och ett hemlighållande av vistelseorten är nödvändigt med hänsyn till ändamålet med omhändertagandet eller vården. Uppgifterna kan då hållas hemliga med stöd av 14 § LVU.

Barnets adress kan också hållas hemlig för vårdnadshavaren om det föreligger en nödsituation och ett hemlighållande är nödvändigt för att avvärja fara för någons liv eller hälsa.

Uppgifter om barns adress kan alltså hemlighållas om den som har hand om barnet löper en risk för att misshandlas av vårdnadshavaren. Sekretessbeläggning görs då med stöd av 26 kap 1 § och 12 kap 3 § offentlighets- och sekretesslagen. Beslutet kan överklagas till kammarrätten.

ATT BEMÖTA DEN MISSHANDLADE KVINNAN

Det första bemötandet kan vara avgörande

Även om den konkreta hjälpen ska förmedlas av socialsekreterare/ biståndshandläggare, måste alla som är verksamma inom förvaltningens verksamheter vara införstådda med de svårigheter som en misshandlad kvinna kan ha med att söka hjälp. Hur hon blir bemött när hon börjar berätta om hur hon har det är ofta avgörande för hur hon går vidare. Tänk på att många kvinnor inte vågar berätta om misshandel och övergrepp av rädsla för samhällsingripanden "mot" deras barn. Detta understryker vikten av kvinnan får ett bemötande som inger tillit.

Att var brottsoffer

Att bli utsatt för brott medför ofta en mängd känslomässiga reaktioner. Allmänt tycks gälla att även om ett brott medfört ekonomiska förluster eller fysiska skador så är de psykiska effekterna av att med avsikt ha blivit kränkt eller skadad av en annan person det som är svårast att hantera.

För att kunna handskas med den ångest som brottet gett upphov till är det vanligt att brottsoffer använder olika former av försvar, såsom förnekande eller bortträngning

av det som hänt. När mycket psykisk energi går åt till att hålla svåra minnen och känslor borta, blir mindre kraft kvar för att klara det dagliga livet. Detta kan påverka en misshandlad kvinnas förmåga att ta itu med sådant som behöver göras. Vissa kränkningar kan vara så svåra att de "behöver" glömmas bort, vilket påverkar viljan och förmågan att berätta om dem. Att dessa psykiska processer kan finnas hos den misshandlade kvinna vi möter är viktigt att hålla i minnet.

Våga fråga

Om kvinnan inte själv berättar, men du misstänker att hon utsätts för våld, är det viktigt att våga fråga. Gå dock varligt fram, avsätt tid för att lyssna och visa att du är beredd att höra vad hon har att säga. Om du har fel kan du förklara att du vet hur vanligt det är med våld mot kvinnor och att du därför ofta frågar kvinnor som du träffar om hur de har det.

Vinn kvinnans förtroende

Gör klart för henne att det hon berättar stannar hos dig, om det inte är så att du är skyldig att anmäla därför att hon har barn som riskerar att fara illa. Om du måste gå vidare med några uppgifter ska kvinnan först informeras. Tänk på att det kan vara farligt för kvinnan om mannen får veta att hon berättat för dig vad som hänt.

Stöd – ifrågasätt inte

Låt kvinnan berätta utan att bli avbruten. Lyssna och tro på att det kvinnan berättar är sant. Känslor av skam och skuld kan göra att kvinnan till en början berättar bara en liten del av hur hon har det. Tala om för kvinnan att misshandeln inte är hennes fel, att ingen har rätt att bruka våld mot henne och att våld mot kvinnor är ett vanligt problem. Tala inte om för kvinnan vad hon ska göra och ta inte ställning till om hon ska lämna mannen eller inte. Skuldbelägg inte kvinnan om hon återvänder till mannen som misshandlat henne och kritisera inte mannen för då kan kvinnan själv känna sig kritiserad.

Barnens situation

Ta reda på om det finns barn i familjen och var de befinner sig. Försök också få reda på om barnen varit med vid misshandeln eller själva blivit slagna. När barn finns i familjen ska ärendet handläggas av enheten för barn och familj, som gör en bedömning av barnens hjälpbehov. Det är viktigt att motivera vårdnadshavarna att låta barnen få stöd och insatser som erbjuds t.ex. Trappan-samtal.

Lämna mannen utanför

Gemensamma samtal med mannen och kvinnan ska inte föras i det akuta skedet. Tänk på att kvinnan kanske inte vågar berätta när mannen är med och på att hon kan ta på sig ansvaret för mannen och hans känslor. Mannen och kvinnan bör ha var sin socialsekreterare/biståndsbedömare.

Tolkbehov

Om tolk behövs ska en professionell tolk tillkallas genom den tolkförmedling som förvaltningen använder. Tolken bör helst vara kvinnlig och kvinnan bör få se tolkens namn och godkänna det innan samtalet börjar. Använd inte anhöriga som tolk och absolut inte mannen.

Gör en riskbedömning

Om kvinnan berättar att hon blivit utsatt för våld eller övergrepp måste frågan om skydd för henne och eventuella barn diskuteras. Kvinnan behöver information om handlingsalternativ, möjligheter till skydd samt om regler och tillvägagångssätt för en eventuell polisanmälan. Såväl kartläggning som riskbedömning av våldet genomförs vid besök (bilaga 1 och 2).

Att ha varit utsatt för kvinnomisshandel innebär en förhöjd risk för att begå självmord. Fråga därför kvinnan om hon har tankar på att ta sitt liv. Om sådana tankar finns bör kvinnan hänvisas eller hjälpas till kontakt med psykiatrisk kompetens för bedömning och stöd.

Läkarundersökning – rättsintyg

Kvinnan kan behöva hjälp att komma till vårdcentral eller sjukhus för att få skador omsedda. Den man som misshandlat henne ska inte närvara vid läkarundersökningen.

Det är viktigt att kvinnan berättar om vad som hänt för läkaren, så att hon får rätt vård och så att både nya och gamla skador dokumenteras ordentligt i journal och ibland genom fotografering på sjukhuset.

Sjukvårdens dokumentation kan tjäna som underlag för det rättsintyg som polisen begär från läkaren vid en eventuell polisanmälan. Läkarens observationer och noteringar kan vara avgörande när domstolen ska ta ställning i misshandelsmål.

Polisanmälan

Kvinnan bör uppmuntras att polisanmäla misshandeln, både därför att misshandel är ett brott och därför att en anmälan kan underlätta för kvinnan att få erforderligt stöd och skydd. En anmälan stärker hennes trovärdighet i samband med framtida rättsprocesser om t.ex. vårdnad om barnen. Vid ansökan om förtur till bostad eller om uppehållstillstånd kan en polisanmälan om misshandel öka kvinnans möjlighet till ett positivt svar. Efter en anmälan har kvinnan också möjlighet att ansöka hos polisen om exempelvis ett larmpaket. Om kvinnan inte vill göra polisanmälan ska hennes inställning dock respekteras. Polisanmälan kan göras på närmaste polisstation.

SKYDD FÖR KVINNAN

Säkerhetsplanering

Om kvinnan väljer att återvända hem kan hon behöva hjälp med att först göra en säkerhetsplanering, så att hon vet vad hon ska göra för att minimera risker för sig själv och eventuella barn, bilaga 3.

En del i säkerhetsplaneringen är att diskutera vad kvinnan hittills gjort för att minimera risker för sig och barnen, t.ex. vilka strategier hon använt för att avvärja krissituationer. Andra delar i planeringen är att tänka över om det finns risk för att våldet trappas upp, om hon kommer att ringa till polisen i det fall mannen blir våldsam igen, vart hon kan ta vägen om hon måste fly samt att formulera vilket stöd hon kan få från sitt nätverk.

Om kvinnan behöver lämna hemmet snabbt finns det vissa saker som hon behöver få med sig. Det kan därför vara bra att ha t.ex. följande saker lätt tillgängliga:

- Identitetshandlingar och andra viktiga handlingar för kvinnan och barnen
- Mobiltelefon
- Mediciner, recept och eventuella viktiga medicinska dokument
- Viktiga telefonnummer och adresser
- Kläder och toalettartiklar för kvinnan och barnen
- Kreditkort, bankböcker, kontobevis, nycklar.

Skyddat boende

Om kvinnan inte kan bo kvar i hemmet och inte själv kan ordna annan bostad, t.ex. hos någon närstående, kan hon behöva hjälp från socialtjänsten till tillfälligt boende på annat håll. Eftersom många kvinnor är i behov av praktiskt, ekonomiskt och känslomässigt stöd i den akuta situationen kan det i många fall vara lämpligt med boende på kvinnojour.

I Stockholm används i första hand stadens eget Kriscentrum för kvinnor eller Kru-ton, som tar emot flickor som utsätts för hedersrelaterat våld.

Besöksförbud

Besöksförbud innebär att den som förföljer, trakasserar eller riskerar att utsätta en annan person för brott, förbjuds att besöka, kontakta eller följa efter henne. Besöksförbud kan meddelas även för den gemensamma bostaden och för platser i närheten av bostaden eller personens arbetsplats.

Besöksförbud för gemensam bostad får gälla högst 30 dygn. Det kan förlängas endast om det finns särskilda skäl och med högst sju dygn i taget. Besöksförbud för annat än gemensam bostad meddelas för viss tid, högst ett år. Det kan förlängas med högst ett år i taget.

Frågor om besöksförbud prövas av åklagare på begäran av den som ska skyddas eller när det annars finns anledning till det. Frågan ska handläggas skyndsamt, särskilt om besöksförbudet gäller den gemensamma bostaden. Beslutet ska vara skriftligt. Beslut om besöksförbud kan också meddelas av domstol i samband med beslut om vem som ska ha rätt att bo kvar i den gemensamma bostaden fram till bodelning.

Polisen kan besluta om tillfälligt besöksförbud för högst tjugofyra timmar som gäller tills åklagare fattat beslut. Den som fått besöksförbud är skyldig att följa med till förhör hos polisen. Förhöret ska hållas direkt efter polisens ingripande och beslut om besöksförbud ska fattas skyndsamt. Besöksförbudet gäller omedelbart, om inte annat bestäms. Om förbudet gäller gemensam bostad har polisen rätt att avlägsna den som avses med förbudet från bostaden.

Den som bryter mot ett besöksförbud kan dömas för överträdelse av besöksförbud till böter eller fängelse i högst ett år. Om brottet bedöms som ringa ska personen inte straffas.

Den som är missnöjd med ett beslut om besöksförbud kan begära hos åklagaren att tingsrätten ska pröva beslutet.

Trygghetslarm

Om kvinnan gjort en polisanmälan om hot eller misshandel och om polisen bedömer att hon löper stor risk att utsättas för våld, har polisen möjlighet att ge henne ett trygghetslarm. Larmet består av en speciell mobiltelefon med vilken kvinnan genom en knapptryckning kommer i direktkontakt med polisens ledningscentral. Larmet är kopplat till en GPS-mottagare hos polisen, som på så vis kan se exakt var kvinnan befinner sig när hon larmar.

Ledningscentralen har också tillgång till viktiga data om kvinnans situation, så att man snabbt ska kunna bedöma vad som behöver göras. Kvinnan kan få trygghetslarmet direkt efter polisanmälan och kan ha det kvar så länge det behövs. Eftersom tillgången på larm är begränsad måste polisen dock ge larm till dem som har de absolut största behoven.

Skyddade personuppgifter

Folkbokföringsuppgifter som namn, adress och personnummer är normalt offentliga, d.v.s. vem som helst har rätt att ta del av uppgifterna. I vissa fall – t.ex. om någon utsatts för våld eller hot om våld – kan personuppgifterna skyddas genom att en sekretessmarkering förs in i folkbokföringsregistret.

Sekretessmarkering innebär att en noggrann prövning sker och att uppgifter normalt inte lämnas ut till någon som begär dem. Däremot kan uppgifterna lämnas till andra myndigheter om dessa i sin tur har möjlighet att skydda dem.

Ansökan om sekretessmarkering görs hos det skattekontor där personen är folkbokförd. Ansökan bör göras innan eller i samband med flyttning och omfatta alla familjemedlemmar som bor på samma adress. Enligt praxis gäller beslut om sekretessmarkering ofta i ett år. Det kan förlängas om det är bevisat att hotbilden finns kvar. Aktuell information finns på Skatteverkets hemsida www.rsv.se.

Vid särskilt allvarliga fall kan en person medges att använda en helt ny identitet, utan koppling till den gamla. Beslut om detta meddelas av Stockholms tingsrätt efter ansökan hos Rikspolisstyrelsen.

Om det finns särskilda skäl kan man enligt 16 § folkbokföringslagen vid flyttning bli "kvarskriven" på den gamla adressen. Som adress i folkbokföringsregistret anges då skattekontorets adress. Kvarskrivning innebär att den nya adressen aldrig registreras i folkbokföringen och därmed inte heller sprids till andra myndigheter. Detta kan medföra vissa besvär eftersom många typer av samhällsservice är knutna till folkbokföringen.

BARNETS SITUATION

Traditionellt är det kvinnorna som har stått i fokus i sammanhang där kvinnomiss-handel diskuterats. De barn som växer upp i familjer där sådant våld förekommer har dock allt mer kommit att uppmärksammas. Internationell forskning visar t.ex. att våldsutsatta kvinnor i många fall inte tror att barnen ser eller märker våldet. Forskningen visar också att även om barn inte direkt bevittnar våldshändelser, påverkas de ändå av det våld som äger rum i familjen.

Såväl barnet som dess föräldrar blir bäst hjälpta av insatser som väger in hela familjens behov och möjligheter. En helhetssyn på våld i nära relationer är avgörande i socialtjänstens arbete, men företräde ges åt barnets behov i det fall det föreligger motstridiga intressen.

Forskning inom området visar också att det finns en stor överlappning mellan våld mot kvinnor och våld mot barn. Amerikanska studier visar att benägenheten att bruka våld mot barnen är högre hos båda föräldrarna i familjer där kvinnan misshandlas. Ju mer kvinnan misshandlas desto större är risken att också barnet misshandlas av såväl mamman som pappan. Då barn på ett eller annat sätt far illa av en sådan uppväxt är det av stor vikt att alla berörda instanser engagerar sig i barnen. Detta gäller inte minst socialtjänsten som har ett särskilt ansvar beträffande barnens situation.

Hur påverkas barnen?

Barn som växer upp i familjer där partnerrelaterat våld förekommer påverkas olika av våldet, vissa mer än andra beroende på faktorer som barnets förutsättningar, ålder, kön, karaktären av våldet (grovhet, frekvens), levnadsförhållanden, personliga egenskaper m.m.

Barn som växer upp i våldets närhet kan uppvisa en rad symptom. Forskning visar exempelvis på följande konsekvenser:

- Beteendestörningar och bristande sociala färdigheter. Aggressivitet och utagerande beteende kan förekomma. Många barn uppträder aggressivt gentemot kamrater, syskon och andra. Detta är vanligare bland pojkar, men återfinns även hos flickor.
- Ätstörningar kan förekomma och är vanligast hos flickor. Somatiska besvär utan någon reell fysisk orsak kan också förekomma och vara ett resultat av att barnet inte kan finna andra sätt att hantera problemet, uttrycka sig eller att söka hjälp. Forskningen visar att det är vanligare bland flickor.
- Emotionella problem. Ängest, depression, lågt självförtroende är några av de känslomässiga problem som kan förekomma. Sömnproblem kan vara en annan konsekvens. Maktlöshet, brist på tillit och ensamhet är andra känslor som påvisats i en svensk studie där 15 ungdomar har intervjuats.
- Forskning visar att många barn som lever i familjer där partnerrelaterat våld förekommer drabbas av posttraumatiskt stressyndrom (PTSD). Lehman genomförde en studie om barn på kvinnojour och fann att 56 procent av barnen uppfyllde kriterierna för PTSD samt att majoriteten av de resterande barnen uppvisade några av symtomen som förknippas med PTSD, t.ex. avtrubbning, undvikande av allt som påminner om den traumatiska händelsen eller extremt fokuserade på vad som hänt. Traumatiseringen kan upprepas och förvärras av att barnet upplever flera våldssituationer.

Det är samtidigt viktigt att minnas att det kan finnas många orsaker till att barn visar tecken på att de inte mår bra. Barnens problem behöver inte vara orsakat av upplevelser av familjevåld. Dock visar majoriteten av forskningen att det är betydligt mer sannolikt att barn som växer upp i våldets närhet har problem än barn som inte växer upp under sådana förhållanden.

Barnen utvecklar ofta olika strategier för att hantera situationen i familjen. Exempel på olika förhållningssätt till våld bland barn i familjer där kvinnomisshandel förekommer kan vara:

- att försöka undkomma situationen genom att vara så passiv som möjligt
- att aktivt ingripa för att få fadern att sluta slå
- att indirekt påverka genom att till exempel bråka eller på annat sätt påkalla uppmärksamhet
- att inta olika roller som en överlevnadsstrategi
- att hålla sig i bakgrunden och aldrig ställa till med något, att aldrig synas eller märkas
- att dra uppmärksamheten till sig genom att vara överaktiv, orolig, stökig och störig
- att ta på sig ansvaret för allas smärta, att vara den som familjen förlitar sig på när allt annat misslyckas.

Barnets skydd

I föräldrabalken slås fast att barn har rätt till omvårdnad och trygghet och att de ska behandlas med aktning för sin person och egenart. FN:s barnkonvention stadgar att barnet har rätt att skyddas mot fysiskt eller psykiskt våld från såväl föräldrar som andra vårdnadshavare.

Inte bara föräldrarna har ansvar för barnets rätt till hjälp och skydd mot utsatthet. Socialtjänstlagen anger att *"var och en som får kännedom om något som kan innebära att socialnämnden behöver ingripa till ett barns skydd bör anmäla detta till nämnden."* Med "var och en" avses t.ex. grannar, släktingar eller idrottsledare. Lagens rekommendation är att anmälan ska göras redan då det finns grundad anledning till misstanke om att barnets hälsa eller utveckling kan vara i fara.

Vissa myndigheter vars verksamhet berör barn och ungdom har en *skyldighet* att anmäla till socialtjänsten om de kommer i kontakt med barn och ungdom som kan antas fara illa. Anmälningsskyldigheten gäller myndigheter inom socialtjänsten och hälso- och sjukvården, t.ex. missbruksmottagningar, skolhälsovård, barn- och ungdomspsykiatri samt skolor och förskolor. Även enskilda anställda inom dessa myndigheter är skyldiga att anmäla misstankar om att barn far illa. Detta gäller obero-

de av vilka arbetsuppgifter den anställde har, dvs. även om han eller hon har administrativa eller praktiska uppgifter som inte direkt berör myndighetens arbete.

Tjänstemän inom den egna socialnämnden/stadsdelsförvaltningen har en självklar skyldighet att informera den enhet inom förvaltningen som handlägger ärenden om barn som far illa.

Ytterligare information om anmälningsskyldighet finns i Socialstyrelsens handbok *Anmälningsskyldighet om missförhållanden som rör barn* (2004).

ATT BEMÖTA DEN MISSHANDLANDE MANNEN

För att stödja och hjälpa en man som misshandlar sin partner behöver man bilda sig en uppfattning om våldets karaktär samt göra en noggrann analys för att kunna planera, erbjuda och föreslå adekvat stöd. Därför är det viktigt att ställa konkreta frågor om våld, såsom:

- Vad händer när du blir arg?
- Blev du våldsam?
- Tog du tag i henne?
- Slog du henne?

Det måste klargöras för mannen att våld innefattar alla handlingar som tvingar en partner att göra saker som hon inte vill eller som gör henne rädd. Det innebär också att det är viktigt att ställa frågor om han har hotat henne, kastat saker, haft sönder hennes saker osv. På samma sätt som för kvinnan är det viktigt hur man uttrycker sig. Många män definierar inte knuffar och slag som misshandel och ser sig inte som misshandlande män.

Ett sätt att problematisera mannens beteende kan vara att använda s.k. motiverande samtalsteknik. Metoden används inom ett flertal områden där avsikten är att motivera till förändring. Kortfattat handlar det om att hjälpa mannen att formulera hur han vill leva sitt liv. Är det så här du vill leva? Vad kan du göra för att förändra ditt liv i den riktning du vill?

I socialtjänstens möte med en misshandlande man är det viktigt att tänka på kvinnans säkerhet. Att exempelvis avslöja/förmedla till mannen vad kvinnan berättat om misshandeln kan försätta henne i fara. Om man vill diskutera mannens misshandel med honom är det likaså viktigt att göra detta då man är ensam med honom, det vill säga när kvinnan inte är med.

Att samtal med mannen om misshandeln kan vara ett sätt att påtala att det är han som ytterst är ansvarig för våldet och att det således är hans uppgift att stoppa våldet. Erfarenheter visar dock att de misshandlande männen kan reagera olika när sådant förs på tal. I värsta fall *kan* det innebära att kvinnan försätts i fara. Några förslag på strategier för att tala med mannen som återfinns och rekommenderas i amerikanska handböcker och manualer kan dock nämnas:

- Våldet diskuteras inte med mannen för att undersöka den brottsliga aspekten
- Termer som "kvinnomisshandlare", "förövare" och liknande ord är mindre lämpliga att använda i samtalet med mannen. Likaså kan det initialt vara olämpligt att tala om det han utsatt kvinnan för med ord som "kvinnomisshandel" eller "våld". Man kan beskriva handlingarna; "när du slog henne med knuten näve" istället för "när du misshandlade henne".
- Männen som utsätter sin partner för våld fokuserar ofta på kvinnans agerande när de talar om våldet som en form av rationalisering. I dessa sammanhang kan det istället vara lämpligt att fokusera på männens handlingar och de negativa konsekvenserna av dessa.

Att hänvisa mannen till olika former av hjälp- och stödinsatser framhålls också som viktigt i litteraturen. Det kan också vara ett sätt att få mannen att ta sitt ansvar för våldet. Att mannen tar ansvar är en viktig del i en förändring.

ÖVRIGA JURIDISKA FRÅGOR

Den kvinna som behöver juridisk rådgivning kan få det gratis genom juristjouren på Alla kvinnors hus, där det en gång i veckan tjänstgör kvinnor med juridisk utbildning. Den som behöver mer omfattande juridisk hjälp kan behöva vända sig till en advokat eller biträdande jurist. Hur man gör det och om kostnaderna beskrivs nedan.

Bostaden

När man har flyttat in med sina personliga tillhörigheter i en bostad och är folkbokförd på adressen betraktas man som stadigvarande boende där och har nyttjanderätt till bostaden. Att genom låsbyte hindra någon som är stadigvarande bosatt i en bostad från att komma in i den, betraktas som egenmäktigt förfarande. En misshandlad kvinna som byter låset till bostaden kan alltså bli polisanmäld för detta av mannen.

Om kvinnan ensam står på kontraktet till bostaden kan hon vända sig direkt till kronofogdemyndigheten och begära handräckning för att få mannen avhyst. Även om kvinnan är ensam kontraktsinnehavare har dock mannen möjlighet att vända sig till domstol för att få prövat vem som har rätt till den gemensamma bostaden. När dom-

stolen avgjort frågan, bl.a. utifrån hos vilken förälder barnen ska bo, kan den som fått rätten till bostaden vända sig till kronofogden för att få den andra parten avhyst.

Om kvinnan är ensam kontraktssinnehavare kan mannen avhysas så snart han är delgiven hennes begäran om handräckning. I de fall där mannen håller sig undan kan avhysningen därför dra ut på tiden. När dom finns, om vem som ska bo kvar, måste domen vinna laga kraft innan avhysning kan ske. Efter delgivning/lagakraftvunnen dom tar det några veckor innan avhysningen är verkställd.

Familjerätt

Föräldrar som inte själva kan enas i frågor om vårdnad, umgänge och boende kan få hjälp av socialtjänsten genom samarbetssamtal. Socialtjänsten är skyldighet att erbjuda samarbetssamtal till de föräldrar som vill ha det.

Samarbetssamtal erbjuds på Nätverkshuset eller hos familjerätten. Den som leder samarbetssamtalet bör ställa frågor om det förekommit våld, hot, kontroll eller någon annan kränkande behandling inom familjen.

Om det kommer fram uppgifter som tyder på sådant ska samtalsledaren erbjuda vårdnadshavarna enskilda samtal för att kunna bedöma om och hur fortsatta samtal ska genomföras. Om samtalsledaren anser att det inte är lämpligt med samarbetsamtal, ska föräldrarna informeras om samtalsledarens bedömning.

Samtalsledaren ska också kartlägga om barnet har bevittnat våld eller andra övergrepp och hur barnet reagerat på detta, om barnet självt har blivit utsatt och hur föräldrarna ser på barnets behov av stöd. Om det framkommer uppgifter som tyder på att familjesituationen är sådan att barnet kan fara illa, ska utredning inledas vid enheten för barn och familj, om barnets förhållanden och behov av insatser från socialtjänsten.

Utredning om vårdnad, boende och umgänge

Om föräldrarna inte vill ha samarbetssamtal eller om samarbetssamtalen inte hjälpt föräldrarna att enas, kan någon av dem (eller båda var för sig) vända sig till domstolen och begära att domstolen ska besluta om vem som ska ha vårdnaden, var barnet ska bo och hur umgänget mellan barn och förälder ska se ut.

Domstolen fattar sitt beslut bl.a. utifrån en utredning av socialtjänsten om vad som är bäst för barnet. I socialtjänstens utredning ska redovisas hur utredaren bedömer bl.a. föräldrarnas lämplighet som umgängesförälder och föräldrarnas förmåga att hålla barnet utanför sina konflikter. Utredaren ska också redovisa sin bedömning av om barnet kan fara illa, vilket det kan finnas risk för om någon av föräldrarna gjort sig skyldig till våld eller andra övergrepp mot barnet eller mot den andra föräldern.

Kontaktperson vid umgänge

Barn har rätt till en nära och god kontakt med båda sina föräldrar även efter det att föräldrarna separerat. Domstolen ger därför för det mesta rätt till umgänge med barnet även till den förälder som begått brott mot den andra föräldern.

Om domstolen finner att det finns risker för barnet i samband med umgänget, kan den bestämma att umgänget ska ske i närvaro av en kontaktperson som utses av socialnämnden. Kontaktperson kan också beviljas på en begäran av den ena föräldern om den andra föräldern samtycker till att en tredje person är med vid umgänget.

Rättsskydd/ rättshjälp i familjerättsliga frågor

I familjerättsliga frågor kan alla mot avgift få rådgivning hos advokat eller annan jurist.

Den som uppfyller förutsättningarna för rättshjälp (se nedan) kan som regel få rättshjälp i frågor om äktenskapsskillnad, om det krävs omfattande insatser av ett juridiskt ombud eller om det i övrigt finns särskilda skäl. I frågor om vårdnad och umgänge kan rättshjälp beviljas i flertalet fall, bl.a. om föräldrarna inte kan komma överens om vårdnad och umgänge.

Vid familjerättsliga tvister som uppstår efter det att ett äktenskap eller samboförhållande upplösts, ska rättsskyddet i hemförsäkringen utnyttjas i första hand. Frågor om rättsskydd besvaras av den enskildes försäkringsbolag eller av konsumentvägledare. Frågor om rättshjälp besvaras av tingsrätten, rättshjälpsmyndigheten samt av advokatbyrå eller annan jurist som meddelar rättshjälp.

Polisanmälan

Om kvinnan anmäler att hon varit utsatt för misshandel inleder polisen en förundersökning med bl.a. förhör av kvinnan och mannen. Om den bevisning som kommer fram i förundersökningen bedöms räcka för en fällande dom, ska åklagaren åtala.

Polisen kan fortsätta att utreda en anmälan och åklagaren kan åtala mannen även om kvinnan tar tillbaka sin anmälan. Eftersom misshandel faller under allmänt åtal kan polisen inleda utredning även efter anmälan från annan person än kvinnan själv.

Socialtjänstens möjlighet att göra polisanmälan

Socialtjänstens rättigheter att lämna uppgifter om brott framgår av 12 kap 10 § socialtjänstlagen, där det sägs att socialtjänstens sekretess inte hindrar den från att, om den så önskar, polisanmäla brott som hindrar nämndens verksamhet, t.ex. hot mot tjänstemän, samt brott som riktar sig mot barn under 18 år.

Det är också möjligt för socialtjänsten att lämna uppgift till polis- och åklagarmyndighet angående misstankar om allvarliga brott där lägsta straffet är två års fängelse. Sådana brott är t.ex. mord, dråp och våldtäkt. Någon skyldighet för socialtjänsten att på eget initiativ lämna uppgifter om begångna brott finns inte, men det är ändå lämpligt att göra det.

Varje medborgares skyldighet att förhindra allvarliga våldsbrott genom polisanmälan

Varje medborgare har skyldighet att förhindra allvarliga våldsbrott genom att anmäla brott som är "å färde", det vill säga som någon står i begrepp att begå brott. Om en socialsekreterare exempelvis får reda på att en klient har för avsikt att döda eller allvarligt misshandla en kvinna, är denne skyldig att anmäla det till polisen.

Kvinnofridsbrott

Eftersom våld mot kvinnor kan ta sig olika uttryck kan en rad olika brottsbeteckningar komma ifråga för gärningarna. I huvudsak rör det sig om brott som återfinns i brottsbalken under rubrikerna brott mot liv och hälsa, brott mot frihet och frid samt sexualbrott. Om det handlar om enstaka handlingar kan brotten rubriceras som t.ex. misshandel, våldtäkt eller olaga hot.

Grov kvinnofridskränkning är ett brott som avser flera brottsliga gärningar, till exempel hot, misshandel och/eller sexuella övergrepp av en man mot en kvinna som han är eller har varit antingen gift eller sambo med. För att det ska betraktas som grov kvinnofridskränkning ska gärningarna ha utgjort "led i en upprepad kränkning" av kvinnans integritet och varit "ägnade att allvarligt skada personens självkänsla".

Motsvarande brott mot en annan närstående eller tidigare närstående person – som våld i homosexuella relationer eller från ett vuxet barn mot en förälder – kallas för grov fridskränkning.

Stöd under förundersökning och rättegång

Målsägande är den som blivit utsatt för ett brott och som anmält det till polisen. Målsäganden kallas till domstolen för att höras om brottet. En målsägande som är rädd för någon, t.ex. den åtalade, eller som av någon orsak har särskilt svårt för att höras när en viss person är närvarande, bör kontakta domstolen i god tid före rättegången. Domstolen kan, om det bedöms nödvändigt, bestämma att den person som den målsägande är rädd för, inte får vara inne i rättssalen under förhöret.

En målsägande som är i behov av personligt stöd under rättegången får ta med sig en lämplig person som stödperson. I vissa fall, bl.a. misshandel, kan ett målsägandebiträde förordnas av domstolen att ge målsäganden ytterligare hjälp utöver den som åklagaren kan ge.

Målsägandebiträde

Kvinnan ska informeras om sin rätt till målsägandebiträde och uppmuntras till att begära detta. Ett målsägandebiträde är en juridiskt kunnig person som ska ta tillvara målsägandens intressen samt lämna stöd och hjälp under förundersökningen och rättegången. Målsägandebiträde ska också hjälpa till att föra en eventuell skadeståndstalan.

Målsägandebiträdet behöver inte vara advokat eller biträdande jurist, utan även andra personer kan vara lämpliga som målsägandebiträde. Det viktigaste är att målsägandebiträdet har god kännedom om brottsmålsprocessen och att kvinnan har förtroende för honom eller henne.

Målsägandebiträdet får betalt för sitt arbete av staten och medför ingen kostnad för den målsägande. Den som vill ha ett målsägandebiträde kan tala om det för polis eller åklagare, som har skyldighet att föra fram hennes önskemål till tingsrätten.

Stödperson

En stödperson fungerar som personligt stöd och trygghet under rättsprocessen. Stödpersonen kan också hjälpa kvinnan i kontakter med andra myndigheter. Kvinnan bestämmer själv om hon behöver en stödperson och vem det ska vara, t.ex. en kontaktperson från socialtjänsten eller en närstående. Det enda krav som ställs på stödpersonen är att personen är lämplig. Kvinnan kan ha både stödperson och målsägandebiträde under rättsprocessen.

Stödpersonen har inga juridiska befogenheter och måste godkännas av domstolen. Stödpersonen får inte någon ersättning för sitt engagemang.

Den som så önskar kan få en stödperson genom någon av de brottsofferjourer som finns runtom i landet. Brottsofferjourerna är ideellt arbetande föreningar som finansieras bl.a. genom bidrag från Brottsoffermyndigheten för att ge stöd till personer som blivit utsatta för allvarliga brott som misshandel, hot, våldtäkt m.m. Kvinnan kan också få stöd och hjälp genom att kontakta en kvinnojour.

Rättsskydd och rättshjälp

Den som behöver ekonomisk hjälp för att föra en rättslig tvist ska i första hand nyttja rättsskyddet i sin hemförsäkring.

Rättshjälp är en social skyddslagstiftning som ska hjälpa den som inte kan få rättsligt bistånd på annat sätt. Om rättshjälp kan ges eller ej beror bl.a. på den enskildes ekonomiska förhållanden. Det ska också anses rimligt att staten bidrar till kostnaderna och personen ska behöva ett juridiskt ombud. Den som beviljas rättshjälp ska

betala en rättshjälpsavgift som beror på personens ekonomiska förhållanden. Staten svarar bara för en del av kostnaderna.

För att rättshjälp ska beviljas ska den enskilde som regel börja med en timmes rådgivning hos en advokat eller annan jurist som ger rättshjälp. Kostnaden för rådgivningen får den enskilde vanligen betala själv. Ansökan om rättshjälp kan göras i samband med rådgivningen eller vid annat tillfälle. Rättshjälpen beviljas av Rättshjälpsmyndigheten eller av den domstol där processen förs.

Skadestånd

Den som utsatts för brott kan begära skadestånd från gärningsmannen. Skadestånd kan begäras för fysisk och psykisk skada och avse t.ex. kostnader för sjukvård, sveda och värk, bestående skador och men eller särskilda problem som uppstått till följd av brottet, som påtagliga besvär i arbetslivet. Ersättning kan också lämnas för skadade kläder, glasögon och liknande som bars vid brottstillfället.

Vid kvinnofridsbrott, sexuella övergrepp, misshandel och överträdelse av besöksförbud kan ersättning också ges för allvarlig kränkning av person, frihet eller frid.

Den som vill begära skadestånd ska meddela det till domstolen. Begäran om skadestånd tas som regel upp vid rättegången om brottet. Domstolen avgör om skadestånd ska betalas och hur mycket.

Om den som begått brottet inte kan betala det skadestånd som domstolen bestämt och om den som blivit utsatt för brottet inte har någon försäkring som täcker skadorna, kan brottsoffret ansöka om brottsskadeersättning. Ansökan görs hos Brottsförmyndigheten på en speciell blankett. Ansökan ska i princip vara inlämnad senast två år efter brottet eller det rättsliga förfarandet. I vissa fall kan myndigheten pröva en ansökan som lämnats in senare.

STÖD OCH INSATSER

Kvinnan

Även när kvinnan inte befinner sig i en akut situation kan hon behöva olika former av stöd och hjälp. Både den kvinna som ännu inte bestämt sig för att bryta upp från den man som misshandlar henne och den kvinnan som gått sin väg kan vara i behov av någon att tala med om hur hon har det och om sina tankar. Hon kan också i båda situationerna behöva hjälp till att använda och utöka sitt nätverk.

Förutom de utredande och stödjande samtal som kan ges av handläggare vid stadsdelsförvaltningen kan kvinnan erbjudas bistånd till kvinnostödjare genom Athena,

eller andra insatser, bilaga 4. Handläggaren ska informera om olika verksamheter och idella föreningar som arbetar med kvinnofridsfrågor. Om kvinnan mår mycket psykiskt dåligt kan hon behöva kontakt med den öppna psykiatriska mottagningen.

Barnen

De posttraumatiska reaktioner som misshandlade kvinnor uppvisar återkommer ofta hos barnen. När mor och barn är skyddade och den akuta situationen över bör därför barnens behov av hjälp bedömas, oavsett i vilken ålder barnen befinner sig.

De barn som bevittnat att mamma misshandlats och som uppvisar posttraumatiska symptom bör få möjlighet att berätta om det våld de bevittnat. Inom enheten för barn och familj finns stöd för denna grupp barn genom "Trappan-samtal", där barnen under ledning av särskilt utbildade familjebehandlare får tillfälle att tala om och bearbeta det de har varit med om.

Mannen

Om inte mannen får hjälp att förändra sitt beteende finns det stor risk att han utsätter ytterligare kvinnor för våld. Om han har barn är det dessutom, för hans fortsatta relation till barnen, viktigt att han kommer till insikt om sitt beteende och lär sig att ta ansvar för sina handlingar.

Det är när mannen är i kris som han är mest motiverad att söka hjälp. När han känner att han tappat kontrollen över situationen, när fasaden gått förlorad och när han tror att kvinnan är på väg att lämna honom, är han mest benägen att söka en förändring.

Den man som vill börja tala med någon om vad han gjort mot kvinnan kan vända sig till Stiftelsen Manscentrum, som har till syfte att bistå män i kris. På Manscentrum finns specialutbildade män som erbjuder klarläggande och bearbetande enskilda samtal. Den ideella stödorganisationen Mansjouren arbetar med stödsamtal enskilt och i grupp och har även telefonjour. Länkarnas Johanneshovsavdelning bedriver kursverksamhet för män som begår våld och övergrepp i nära relationer.

BILAGOR

1. Kartläggning av våldet.
2. Checklista för riskbedömning.
3. Säkerhetsplanering för kvinnor som lever i en relation där det förekommer våld.
4. Athena – kvinnostödjare

FÖR DEN SOM VILL VETA MER

Facklitteratur

Allmänt

Kvinnofrid. Regeringens proposition 1997/98:55.

Ytterligare åtgärder för att motverka våld i nära relationer. Regeringens proposition 2002/03:70.

Kvinnomisshandel inom äktenskapet. Mellan det omöjliga och det möjliga. Margareta Hydén, Liber 1995.

Kyrkornas nej till våld mot kvinnor. Svenska kyrkan 2002

Mäns våld mot kvinnor: en kunskapsöversikt om kvinnomisshandel och våldtäkt, dominans och kontroll, Mona Eliasson, Natur och Kultur 1997.

Råd för kvinnofrid till regeringen. Slutrapport från nationellt råd för kvinnofrid. Regeringskansliet, Stockholm 2003.

Sista slaget. Margaret Eklund-Moroney och Robert Reutersköld, Abrahamssons tryckeri 2003.

Slagen Dam. Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfångsundersökning. Eva Lundgren, Gun Heimer, Jenny Westerstrand och Anne-Marie Kalliokoski, Brottsoffermyndigheten och Uppsala universitet 2001.

Våldsutsatta kvinnor. Ett utbildningsmaterial för socialtjänstens personal. Socialstyrelsen 2001/2003.

Varför går hon? Om misshandlade kvinnors uppbrottsprocess. Carin Holmberg och Viveka Enander, Kabusa böcker 2004.

Våldets normaliseringsprocess: två parter, två strategier. Eva Lundgren, ROKS 1991.

Våldsutsatta kvinnor – samhällets ansvar. Gun Heimer och Barbro Posse (red.), Studentlitteratur 2003.

Mäns våld mot missbrukande kvinnor - ett kvinnofridsbrott bland andra. Carin Holmberg, Godina Smirthwaite och Agneta Nilsson, Rapport 8, 2005.

Om barnen

Att växa upp i våldets närhet: Ungdomars berättelser om våld i hemmet, Katarina Weinehall, Umeå universitet 1997.

Barn som ser pappa slå, Barbro Metell m.fl., Gothia 2001.

"och han sparkade mamma ..." Ami Arnell och Inger Ekbohm, Rädda Barnen, 1999.

Om hedersrelaterat våld

Rätten att själv få välja. Arrangerade äktenskap, kön och socialt arbete. Astrid Schylter, Studentlitteratur, 2004.

Överlevnadshandbok för flickor om frihet och heder, Rädda Barnen 2002.

Skönlitteratur

Roddy Doyle: *Kvinnan som gick in i dörrar*. Wahlström & Widstrand 1997.

Marianne Fredriksson: *Älskade barn*. Piratförlaget, 2001.

Martin Koch: *Guds vackra värld* 1-2. Bonniers, 1916.

Henning Mankell: *Den femte kvinnan*. Ordfront, 1996.

Liza Marklund och Maria Eriksson: *Gömda*. Piratförlaget, 1995.

Moa Martinson: *Kvinnor och äppelträd*. Bonniers, 1933.

Anna Quindlen: *Svart och blå*. Wahlström & Widstrand, 1998.

Helene Tursten: *Den krossade tanghästen*. Anamma, 1998.

Anna Westberg: *Vargtagen*. Wiken, 1993.

Webbadresser

www.kvinnofrid.se

www.brottsoffermyndigheten.se

www.bra.se (Brottsförebyggande rådet)

www.unhchr.ch (Förenta Nationerna)

www.2.amnesty.se/tema.nsf/internationella_konventioner

KARTLÄGGNING AV VÅLDET

FYSISKT VÅLD

Örfil, dragen i håret, knuffad, fasthållen, sparkar, slag med knuten näve, bett, strypning, kvävning, kastad mot vägg eller golv, skadad av vapen, m.m.

SEXUELLT VÅLD

Påtvingade sexuella handlingar, vågar inte säga nej till sexuell handling, fysiskt våld riktad mot könsorgan, m.m.

PSYKISKT VÅLD

Hot, isolering, förlöjligande, hindrad att göra saker som är viktiga för en, rädd för mannen och hans reaktioner, mannen bestämmer vad som är rätt och fel, mannen får kvinnan att känna sig underlägsen, hot om att kidnappa barnen, skada husdjur, tillåter inte kvinnan att sova, m.m.

MATERIELLT VÅLD

Slå sönder eller förstör inredning, möbler, dagböcker, foton, brev, m.m.

EKONOMISKT VÅLD

Kontrollerar kvinnans ekonomi och kvinnans pengar. Tvingar eller lurar kvinnan att skriva på papper.

HUR LÄNGE HAR VÅLDET PÅGÅTT?

HAR DET ÖKAT I OMFATTNING?

VEM/VILKA UTÖVAR VÅLDET?

HAR BARNEN BEVITTNAT VÅLDET?

HAR BARNEN UTSATTS FÖR VÅLD?

HAR VÅLDET PÅVERKAT KVINNANS FYSISKA/PSYKISKA HÄLSA OCH PÅ VILKET SÄTT?

HAR KVINNAN UPPSÖKT LÄKARE/PSYKIATRIKER FÖR SINA SKADOR?

HAR KVINNAN LÄKARKONTAKTER? VILKA?

TAR KVINNAN MEDICINER? VILKA?

HAR KVINNAN NÅGON GÅNG ANVÄNT ALKOHOL, TABLETTER ELLER DROGER FÖR ATT KLARA AV EN SITUATION/DIN SITUATION?

HUR ÄR DITT FÖRHÅLLANDE TILL ALKOHOL, TABLETTER OCH DROGER?

KVINNANS INSTÄLLNING TILL VÅLDET?

HUR HAR KVINNAN REAGERAT PÅ DET VÅLD SOM HON HAR UTSATTS FÖR? VILKEN TYP AV VÅLD TYCKER KVINNAN ÄR/HAR VARIT VÄRST?

HAR KVINNAN PROTESTERAT OCH MARKERAT SIN UPPFATTNING EFTER EN VÅLDSHÄNDELSE? OM JA, VILKA KONSEKVENSER FICK DET?

VAD KÄNNER KVINNAN FÖR MANNEN NU?

CHECKLISTA FÖR RISKBEDÖMNING

Historik

1. Hur lång tid har du och din partner haft en relation?
2. Lever ni tillsammans idag?
3. Om ni har separerat, hur lång tid har ni levt isär?
4. Om ni har separerat, berodde det på att din partner använt våld?
5. Hur många gånger har separerat på grund av våld?

Hot och våld

6. Har din partner utsatt dig för psykiskt, fysiskt eller sexuellt våld?
7. Kan du beskriva våldet?
8. Har din partner senast någon reagerat på ett kraftigt aggressivt eller hotfullt sätt?
9. När använder din partner senast våld mot dig?
10. Har din partner trappat upp våldet eller sitt aggressiva beteende mot dig?
11. Har du polisanmält det våld som du utsatts för?
12. Har din partner förföljt dig, kommit hem till din bostad mot din vilja, dykt upp utanför ditt arbete barnens skola eller på andra oväntade platser?
13. Är din partner svartsjuk?
14. Har din partner behov av att kontrollera dig?

Tidigare åtgärder

15. Har din partner besöksförbud mot dig eller mot någon annan person?
16. Har din partner brutit mot något besöksförbud?
17. Har du tidigare fått eller vidtagit skyddsåtgärder, t.ex. besöksförbud, flyttning, byte av telefonnummer eller skyddade personuppgifter?
18. Har din partner blivit dömd för hot eller våld mot dig eller tidigare partner?

Psykosocial situation

19. Har din partner problem med sin ekonomi eller saknar arbete?
20. Har din partner problem med missbruk eller psykisk ohälsa?
21. Har din partner hotat med självmord?
22. Har din partner tillgång till vapen?

Sårbarhetsfaktorer

- 23. Är du mycket rädd för din partner?
- 24. Umgås du regelbundet med släkt och vänner?
- 25. Har du tillgång till professionell hjälp?
- 26. Använder du alkohol, narkotika eller tabletter?
- 27. Har du fått behandling för någon form av missbruk?
- 28. har du problem som gör att det är svårt för dig att separera, t.ex. ekonomiska bekymmer, vårdnadstvist eller fysisk sjukdom?
- 29. Har du några andra personliga svårigheter, t.ex. psykiska problem?
- 30. Förklarar din partner sitt våld med religiösa och kulturella orsaker?

Kompletterande frågor vid risk för patriarkalt (hedersrelaterat) våld

- 31. Varifrån härstammar din partner eller släkt?
- 32. Behärskar din partner eller släkt svenska språket?
- 33. Valde du själv din partner eller var det någon annan som bestämde vem du skulle gifta dig med?
- 34. Skulle din partner eller din släkt bli kränkt om du separerade?
- 35. Har någon från din partners eller din egen släkt hotat dig?

SÄKERHETSPLANERING FÖR KVINNOR SOM LEVER I EN RELATION DÄR DET FÖRE- KOMMER VÅLD

- Kom överens om hur kontakten mellan dig och den som hjälper dig ska ske på säkraste sätt. Hur kan socialsekreteraren kontakta dig om det behövs? Var är det säkrast att träffas?
- Tänk ut säkra platser i närområdet dit du kan gå om en konflikt uppstår där du är rädd för att din man kommer att ta till våld. Kan du fly genom ett fönster? Kan du gå till någon granne? Undvik rum där det kan finnas vapen/tillhyggen såsom köket.
- Om du kan berätta för någon i din närhet (familjemedlem, granne, vän) om din situation så att han eller hon förstår dig om du behöver akut hjälp.
- Om du har en granne som du litar på be denna att ringa polisen om det hörs skrik från lägenheten.
- Tänk ut vilka personer som du litar på och kan kontakta om något händer. Förutom privata kontakter kom ihåg att du alltid kan ringa 112 och be om hjälp från polisen. Vill du inte prata med polisen kan du be att bli kopplad till socialjouren.
- Se till att ha lite pengar på dig så att du vid behov kan fly och ta dig ifrån bostaden.
- Lär dig viktiga telefonnummer utantill.
- Kom överens med personer som du litar på om ett kodord. Det kan vara bra att ha om du behöver ringa på hjälp men inte vill att din man ska förstå att du behöver hjälp. Kodordet kan vara en signal om att exempelvis din granne eller dina barn ska ringa polisen.
- Fundera ut hur du ska ta dig till en säker plats om du skulle behöva lämna hemmet.
- Se till att du vet var du har dina viktiga papper så att du lätt kan ta med om du behöver lämna hemmet. Tänk även på att ta med saker som är betydelsefulla.

KVINNOFRIDSPROJEKTET ATHENA
HÄGERSTEN-LILJEHOLMENS STADSDELSFÖRVALTNING
SKÄRHOLMENS STADSDELSFÖRVALTNING
ÄLVSJÖ STADSDELSFÖRVALTNING

Athena- Kvinnostöd

Kvinnostöd är ett personligt utformat stöd. Följande punkter är exempel på vad stödet kan innefatta.

Praktiskt stöd- Återta kontrollen i vardagen

- Kartläggning av vardagliga rutiner
- Administration i hushållet
- Vid behov avlastning gällande barnen, exempelvis vid läkarbesök
- Stöd vid myndighetskontakter

Rättegångsstöd- Skapa trygghet under rättsprocessen

- Polisanmälan
- Förberedelse inför rättegången
- Stöd vid kontakt med målsägandebiträdet
- Kontakt med samtliga aktörer inom rättsväsendet, polismyndigheten, etc.
- Säkerhetsplanering under rättegångsdagen
- Psykosocialt stöd under rättegången- närvaro under rättegången
- Genomgång av domen

Vägledning/ Rådgivning – Kvinnan ska få bästa möjliga underlag för att kunna fatta ett beslut

- Samhällsinformation såväl skriftlig som muntlig
- Upplysning av rättigheter/ skyldigheter/ möjligheter utifrån den aktuella situationen
- Länkning till andra stödåtgärder - gruppverksamhet, psykiatri, terapi, etc.
- Konsultativ roll gentemot handläggarna inom förvaltningarna

Stödsamtal – Utgår från våldet och dess konsekvenser

- Genomgång av våldsbegreppet (Per Isdal och FN:s definition)
- Kartläggning av våldet

Samtal utifrån:

- Vad har hänt?
- Hur har du det nu?
- Hur vill du ha det?

- normaliseringsprocessen
- krympandet av livsutrymmet
- våldets mekanismer
- skuld och skam
- makt- och kontroll hjulet
- uppbrottsprocessen - traumatisk bindning
- jämställdhetshjulet

LÄNSSTYRELSEN
I STOCKHOLMS LÄN

Socialavdelningen
Solveig Freby
08/7854075

BESLUT

Datum
2009-06-22

Beteckning
7012-09-030853

Stadsdelsnämnden Älvsjö
Box 48
124 21 Älvsjö

Uppföljning av kritik mot Älvsjö stadsdelsnämnd för brister i arbetet med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld.

Länsstyrelsen riktade den 19 december 2008 (Dnr 7012-08-069201) kritik mot stadsdelsnämnden i Älvsjö, Stockholms stad, för brister när det gällde socialtjänstens arbete med våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld.

Länsstyrelsen begärde ett yttrande (Dnr 7012-09-30853) från stadsdelsnämnden med en redogörelse för hur bristerna ska åtgärdas. Nämndens redogörelse inkom till Länsstyrelsen den 1 april 2009. Av redogörelsen framkommer att nämnden inlett ett utvecklingsarbete för att säkra kvalitén i socialtjänsten och komma till rätta med de brister som påpekats.

Beslut

Länsstyrelsen finner att stadsdelsnämnden har åtgärdat, eller planerar att åtgärda, de brister Länsstyrelsen funnit vid tillsynen. Länsstyrelsen avslutar den aktuella tillsynen.

Då de flesta åtgärderna som redovisas är på planeringsstadiet önskar Länsstyrelsen in en **uppföljande redogörelse** av hur utvecklingsarbetet fortskrider. Av redogörelsen bör särskilt framgå hur implementeringen av handlingsplanen genomförts. Länsstyrelsen önskar även ta del av den reviderade handlingsplanen och andra aktuella styrdokument.

Redogörelsen och begärda handlingar ska vara Länsstyrelsen tillhanda **senast den 15 november 2009**.

AnneMarie Danon
Socialdirektör

Solveig Freby
Socialkonsulent